

MITTE İKİLİ KARŞITLIK: GEÇMİŞE BAKIŞTA PROPP/LÉVI-STRAUSS TARTIŞMASI*

Yazan: Alan DUNDES
Çeviren: Selcan GÜRÇAYIR**

1928 yılında Rus halkbilimci Vladimir Propp, sınırlı sayıda –yalnızca 1600 adet- baskısı yapılmış olan *Masalın Biçimbilimi* adlı öncü ve orijinal çalışmasını yayımladı (Bravo 1972:45). Bu eserde, Rus peri masallarını (Aarne-Thompson masal tipleri 300–749) tanımladığını iddia ettiği otuz bir fonksiyonun sintagmatik (dizimsel) sırasını betimledi. Ne yazık ki, çok az batılı bilim adamı, Rus yazarlarını ve halk anlatısı çalışmalarının yönü üzerinde çok az etki yapan Propp'un bu önemli monografını okudu. Sadece ünlü dilbilimci Roman Jakobson, Afanesyev'in *Rus Peri Masalları'nın* (*Russian Fairy Tales*) Pantheon baskısına yaptığı halkbilimsel yorumda Propp'un bulgularının kısa bir özetini vererek bu araştırmayı referans gösterdi. (1945:640-641) Indiana Üniversitesi'nde profesör olan Thomas A. Sebeok 1958'de bu kitabın İngilizceye çevirilmesini sağlayana kadar, Propp'un dikkate değer çözümlemesi Batılı halkbilimciler için ulaşılabilir değildi. (cf. Breymayer 1972; Bremond ve Verrier 1982; ve Cardigos 1996:33-36, Chistov 1986:9'da bakınız)

1955 yılında, Fransız antropolog Claude Lévi-Strauss, daha sonra *Journal of American Folklore* dergisinin editörü olacak olan Profesör Sebeok'un mit konulu bir sempozyuma katılması için yaptığı davete olumlu cevap verdi. (Bu sempozyuma katılanlar arasında David Bidney, Richard M. Dorson, Reidar Th. Christiansen, Lord Raglan ve Stith Thompson da vardı) "Yapısal" girişimle-

rin tam bir istilasıyla başlayan ve "The Structural Study of Myth" olarak adlandırılan Lévi-Strauss'un bildirisi, Propp'un Biçimbilimi bilgisine vakıf olmaksızın yazılmıştı. 1955 yılında JAF, "Mit: 1958'de Bir Sempozyum" adı altında çeşitli kitaplar yayınladı, aynı yıl Propp'un Biçimbilimi İngilizce olarak yayımlandı.

Bildirisinde Lévi-Strauss, "mitik düşüncenin daima karşıtlıkların farkındalığından ilerleyen arabuluculağa doğru işlediğini" ayrıca "mitin amacının çeşitli ilişkilerin üstesinden gelebilmenin mantıksal bir modelini sağlamak" olduğunu iddia etti. (1955:440, 443) Lévi-Strauss mit ve mitik düşünce üzerine yaptığı "tanım"da ısrarcıydı. Dört sayıdan oluşan *Mythologiques* serisinin son sayısı olan *The Naked Man*'de bir bölüme "İkili İşlemciler" adını verdi, söylemek istediği "mythem"lerdir, onun yeniliği mitin temel parçalarını ima etmeyi kastetmesidir: "Tabii ki, hangi çeşit olursa olsun bütün mitler, genel anlamda ikili işlemleri içerir, çünkü bunun gibi işlemler, düşünce ve dilin fonksiyonlarını mümkün kılmak için doğa tarafından icat edilen tabii özelliklerin anlamlarıdır." (1981:559) Kuşkusuz, Lévi-Strauss ikili karşıtlık nosyonunu "aşırı kullanmakla" "suçlan"dığı farkındaydı. (1995:185)

Propp gibi, Lévi-Strauss da anlatıların yapısı için formüller önerdi, fakat Propp'tan farklı olarak onun formülleri, "fonksiyonlar"ı ve "terimler"i kapsayan tamamen cebirsel bir işlemdi. (1955:442; bu formüller hakkında bir tartışma için

* Bu makale *Western Folklore* (1997), S. 56, 39-50'dan alınmıştır.

** Gazi Ü. Fen. Edebiyat Fakültesi Türk Halkbilimi Bölümü Araştırma Görevlisi.

bakınız, Mosko 1991) Propp yüz peri masalında anlatılan olayların doğrusal düzeninden 31 fonksiyon sıralaması sonucuna ulaşmasına karşın, Lévi-Strauss (karşıtlık) dizilerinin altında yatan şeyi keşfetmeyi amaçladı. Lévi-Strauss, anlatılarda söylenildiği gibi olayların “düzen”ini tanımladı, fakat bu “düzeni” görmezden gelmeyi seçti. Onun adlandırmalarında, “Mit, orkestradaki bütün çalgıların ve bütün seslerin notalarını ayrı ayrı gösteren bir müzik parçası gibi doğrusal olmayan seriler şeklinde aksilikle sunulur. Bizim görevimiz onun doğru düzenini yeniden kurmaktır.” (1955:432, Alan Dundes’in vurgusu) Bu “aksilikle”nin tanımlayıcı etiketinden dolayı, doğrusal sıralı düzen (Propp tarafından kullanılan), Lévi Strauss’un dizilerin altında yatana ulaşma çabalarına bir engel gibi görüldü. Champagne bunu şöyle tanımlar: “Lévi-Strauss bunun gibi doğrusal, sıralı şekillerin yüzeysel ve aşıkardığını düşündü.” (1995:42)

Lévi-Strauss dizimsel ve dizisel yapı arasındaki farktan kesinlikle haberdardır. (1988:205) Ayrıca Mythologiques adlı serisinin dört cildi boyunca Lévi-Strauss sıralı dizimsel yapıyı tekrar tekrar yererken, dizisel yapının erdemlerini yüceltti. Mythologiques serisinin ilk cildi olan The Raw and The Cooked’da Lévi-Strauss “dizimsel aşamada saçma”olan bir mitin “dizisel bakış açısından tutarlı” bir mite dönüşebileceğini iddia eder.” (1969:253) Dizimsel bağlam, genel kabulsüz tekrar tekrar reddedilir. Lévi-Strauss, başka bir mit hakkında şunları söyler: “Eğer dizimsel sırayı sadece hikâyenin gelişme süreci olarak düşünürsek, çok keyfi ve anlamsız bir yapıda ortaya çıkar.” (1969:306) ve genelleyerek ileri gider. “Sadece kendi içerisinde düşünüldüğünde, her dizimsel sıra anlamsız olarak görülmelidir.” Tek çözüm “dizimsel sırayla dizisel sıranın yer değiştirmesi”dir. (1969:307) İlginç bir şekilde, Lévi-Strauss’un metodolojisi, yapısalcılığın süslü elbisesini giymiş olmasına rağmen,

onun gerçek metodu karşılaştırmalı metodun bir şeklidir, daha doğrusu özel durumlarla ilgili bir şeklidir. Bu bir mit metninin akla gelmez anlamını “ortaya çıkarabilen” bir veya daha fazla mitin (her zaman aynı kökenli olmayan!) baştan sona karşılaştırılmasıdır. Lévi-Strauss bu konuda nettir: “Nihayet, dizimsel ilişkiler açısından bakıldığında anlaşılabilir olan Bororo mitinin bir ayrıntısı, Kayapo mitindeki uygun bir ayrıntıyla karşılaştırıldığında anlaşılır hale gelir” (1969:210, Alan Dundes’in vurgusu). Bu durumda, Bororo metnini anlamlı hale getiren bir Kayapo metnidir, ancak karşılaştırma her ikisine de uygulanabilir: “KayapoKubenkranken versiyonu (M8) kendi içerisindeki anlaşılabilir bir ayrıntısı bir Bororo mitinin (M55) anlamıyla aydınlatılabilir.” (1969:131) Buna rağmen, Lévi-Strauss bir yapısalcı olarak bilinir, deneysel gerçek ise, onun bir yapısalcıdan çok bir karşılaştırmacı olduğudur.

Lévi-Strauss’un metodolojisi tutarlı ve açıktır: “Mitleri sıralara ayırarak plan açıkça gösterilemez. Bu yüzden, her sırayı, dizisel takımlarla ilişkilendirerek anlamlandırmaya çalışırken, sonunda kendimizi bir mitin temel karakterlerini tanımlama pozisyonunda bulduk...”(1979:199) Bazen karşılaştırmalı dizi, köken mitleri gibi aynı kültür içinden gelebilirdi, bazen de gelmeyebilirdi. “Moon epizotları Thompson’un miti tek olarak düşündüğü dizimsel zincirlerde hareket etmeksizin ortaya çıkarken, aynı Kızılderililerin diğer mitleriyle ilişkilendirildiğinde dizisel parçalarda bir permütasyon (değişim) olarak kendisine yeniden yer bulur” (1955:140n) fakat alternatif olarak, Lévi-Strauss’un karşılaştırmalı metodunun menzili genişletilebilir, o kadar geniştir ki, Güney Amerikan Kızılderilileri mitleriyle Kuzey Amerika’daki olası aynı kökten gelen akrabalarının mitlerinin anlamlarını bulmak için karşılaştırmaya isteklidir. “Tucuna miti”nin epizodu hakkında, Lé-

vi-Strauss şunları söyler: “Dizimsel sıraya göre yorumlanamayan ve Güney Amerika mitolojisinin tamamıyla aydınlatamadığı bu epizot, sadece Kuzey Amerika mitolojisinden alınan dizisel sistem referanslarıyla aydınlatılabilir.” (1979:17)

1959 yılında Lévi-Strauss College de France’da prestijli Sosyal Antropoloji Bölümü Başkanlığına tayin edildi ve açılış töreni konuşmasında çözümlemek için Frans Boas’ın kaydettiği Thimian anlatılarını seçti. “La Geste d’Asdiwal” adlı analizi, ikili karşıtlığın dört ayrı aşamasını ortaya çıkarmak için göz kamaştırıcı bir konuydu: Coğrafik (doğuya karşı batı), kozmolojik (yukarı dünyaya karşı aşağı dünya), ekonomik (kara avcılığına karşı deniz avcılığı) ve sosyolojik (baba yanı yerleşmeye karşı ana yanı yerleşme). Yine, 1958-1959’da Annuaire’deki Ecole Pratique des Hautes Etudes, Section des Sciences Religieuses’de yayımlanan Lévi-Strauss’un Asdiwal makalesinde Propp hakkında hiçbir referans yoktu.

1960 yılında Lévi-Strauss kesinlikle Propp’un Biçimbilimi’ni okudu. Bunu biliyoruz, çünkü o yıl Propp’un çalışmasının geniş bir incelemesini yayımladı. Başlangıçta Cahiers de l’Institut des Sciences Economiques Appliquees’de “La structure et la forme: Réflexions sur un ouvrage de Vladimir Propp” (Yapı ve Biçim: Vladimir Propp’un Bir Eseri Üzerine Düşünceler) olarak adlandırılan bu makale, Uluslararası Slav Dili ve Şiirleri Dergisi’nin üçüncü sayısında “L’analyse morphologique des contes russes” (Rus Masallarının Biçimbilimsel Çözümlemesi) adıyla da yayımlandı. İncelemesinde, Propp’u zamanının öncülerinden olması dolayısıyla usulüne uygun olarak övdü, ancak aynı zamanda Propp’u analizinden dolayı eleştirdi. Takdir ettiği bölümlerden bir örnek: “Propp’un çalışmasının en göze çarpan yönü, daha fazla gelişmelerin olacağını sezen gücüdür. Aramızda 1950’lerde sözlü edebiyatın

yapısal analizini yapmaya kalkışanlar, Propp’un çeyrek yüzyıl önceki girişimlerinin doğrudan bilgisi olmaksızın, ondan ödünç almadıklarını bildikleri formüllerin -bazen bütün cümlelerin bile- şaşırarak farkına varırlar. Onlarda, keskin zekası ve kahince karakteri bizim hayranlığımızı arttıran pek çok sezgiler vardır. Onlar, Propp’un takipçisi olduklarını bilmeden onun bağlılığını kazandılar.” (Lévi-Strauss in Propp 1984:175) Bununla birlikte, Lévi-Strauss tarafından Propp’a yapılan öncelikli eleştirilerden biri bizim şimdi ilgilendiğimiz eleştiridir.

Lévi-Strauss Propp’u peri masallarını incelediği için eleştirir. Lévi-Strauss’a göre, “Masallar, mitlerde bulunan karşıtlıklardan daha zayıf karşıtlıklar üzerine inşa edilmiştir.” (Propp 1984: 176; cf. Cardigos 1996:34) Bu bağlamda, Lévi-Strauss, “Masal kusurlu olarak yapısal analize yardım eder... Propp masallar yerine mitleri daha fazla kullanmalı mıydı? (1984:177) Lévi-Strauss daha sonra Propp’un neden mitleri kullanmadığını tahmin etmeye devam eder. “Çünkü, Propp bir etnolog değildir, Propp’un kendisi veya onu tanıyan insanlar tarafından toplanan mitolojik materyalleri, kontrol edemeyeceği ya da kullanamayacağı düşünülebilir.” (1984: 177)

Profesyonel bir halkbilimcinin yani halkbilimi profesörünün mitleri analiz etmek için onlar hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığı fikri tabii ki mantıksızdır. Bu düşüncüyü Propp üzerine okunan onun mit hakkında hiç bir şey bilmediği imasıyla hakarete uğratıldığı Lévi-Strauss’un araştırmasından öğrenmek sürpriz olarak karşılanmamalıdır. Lévi-Strauss’un eleştirileriyle tahrik edilen Propp, Lévi-Strauss’un araştırmasının hemen ardından Morfolojisi’nin 1966’daki İtalyanca çevirisinde güçlü bir karşı görüş yazdı. (Propp’un Morfolojisi İtalya’da büyük bir etki yarattı. [cf. de Meijer 1982]) Bununla beraber, Propp’un kızgınlığından dolayı belki de şaşırılmış

gibi görüldüğü ya da bu bu kızgınlığı ifade ettiği kısa dipnotlarında Lévi-Strauss son sözlerini söyledi. Öncülere “saygı” gösterilmesini şiddetle savunan Lévi-Strauss’un, Propp’un mit ve yapı üzerine yazdığı yazılar hakkında bilgi vermekten kaçınmaya devam etmesi kayda değerdir. Lévi-Strauss’un orijinal araştırmasına, Propp’un karşı yazısıyla ve Lévi-Strauss’un dipnotlarına 1984 yılında Minnesota Üniversitesi basım evi tarafından yayınlanan Propp’un seçme makalelerinin yer aldığı *Theory and History of Folklore* adlı İngilizce çeviriden ulaşılabilir. (Minnesota baskısı olan çeviride Propp’un karşı yazısında yer alan dipnotlarında özellikle Kuzey Amerika Kızılderililerinin Masallarına gönderme yapan dipnotun bulunmaması eksiklidir.)

Propp “The Structural and Historical Study of the Wondertale” adlı karşı yazısında öncelikle Lévi-Strauss’un araştırmasına cevap yazması için kendisini davet eden İtalyan yayıncı Einaudi’ya teşekkür eder. Einaudi, Lévi-Strauss’un filozof olmasından dolayı büyük bir avantaja sahip olduğunu, buna karşın Propp’un sadece bir deneyci olduğunu gözlemledi. (1984:68) Propp, “Mitleri bilmediğinden, peri masallarını çalıştı” gibi bir mantık tartışmasının üzerinde durmayacağı şeklinde yanıt verir, fakat bunun üzerinde fazla düşünmediği de açıktır. “Hiçbir bilim adamı bir şeyi yapmaması için yasaklanamaz ya da başka bir şeyi yapması için zorlanamaz.” şeklinde yorumlar. İlgili bir okuyucu tartışmanın yönlerini ve bütün farklılıklarını görmek için her iki tarafın tartışma metinlerini göz önünde tutmalıdır. Propp’un otuz bir fonksiyonluk şemasının Lévi-Strauss tarafından yapılmış olan “yeniden yazımını” “Benim modelim neyin modellendirildiği ve neyin veriler araştırmasına dayandırıldığını karşılar, buna karşın Lévi-Strauss’un modeli gerçekliği ve veriler tarafından empoze edilmeyen mantıksal işlemlere dayalı olmayanları karşılamayı

amaçlar. Lévi-Strauss, mantıksal işlemlerine materyallere aldırılmayarak devam eder (en azından ne peri masallarıyla ilgilenmiştir ne de onun hakkında bir şeyler öğrenmeye kalkışmıştır.) ve fonksiyonları onların geçici sıralarından çıkarır” diyerek dile getiren Propp’un eleştirisinden birisi burada bahsedebilir (1984:76). Bazı detaylarda not ettiğimiz gibi, Lévi-Strauss geçici sıralarından “kaldırılan” fonksiyonlar için hiç özür dilemedi. Birbirinin geçmişi hakkında konuşan iki bilim adamı var: Lévi-Strauss dizilerin altında yatanlarla, tipik bir şekilde doğadaki ikilikle ilgilenmesine karşın, Propp deneysel olarak gözlemlenebilir ardışık yapılarla ilgilenir. (Bana göre Lévi-Strauss mitin yapısını tanımlamak yerine, mitlerde tanımlanan dünyanın yapısını tanımlar. Bu önemli bir farktır.)

Strauss’un mitteki “yapı” versiyonları hakkında, onun tanrısal duruşundan daha çok kanıtı vardır. Lévi-Strauss baş yapınının birinci cildi olan *The Raw and The Cooked*’da Brezilya merkez yerlilerinin mitlerinde bulunduğu “akrabalık ilişkisi sistemleri”ni anlamadıklarından şüphelenir. Bunun yanında, “İşte bu yüzden insanların mitlerde nasıl düşündüklerini değil, gerçeğin farkında olmadan mitlerin insanların düşüncelerini nasıl etkilediklerini göstermeyi istedim” diyerek gerçekten süperorganik bir durumu benimser (1969:12) bu ifade garip bir şekilde Jung’un “The Psychology of the Child Archetype” makalesindeki “...ilkel düşündüğünü değil, daha çok kendi içinde birşeylerin düşündüğünü söyler...” şeklindeki eşit derecedeki mistik ifadesini hatırlatır (1963:72). Lévi Strauss’un Jung’un mite evrensel “arke-tipik” yaklaşımını reddetmek için ortaya çıkmasından dolayı (1969:56; 1995:188) Lévi Strauss ve Jung’ı karşılaştıran bir çok yazar benzerliklerden çok farklılıkları görmeye eğilimlidirler (cf. Chang 1984 and Messer 1986). Buna rağmen okuyucu yukarıdaki iki ifade arasındaki olası paralelliği yargılayabilir.

Zaten, Lévi Strauss hiçbir zaman süper organik durumunu reddetmedi. Gerçekten Lévi-Strauss süperorganik duruma karşı Anglo-Amerikan davranışının farkındaydı. 1977 Kanada CBC konuşmaları dizisini *Mit ve Anlam* olarak yayımlayan Lévi-Strauss, şu ifadeyi kullanarak konuşmasına başladı: "Belki mitlerin insanın içinde ondan habersizce yer aldığı söylediğimi hatırlarsınız. Bu benim İngilizce konuşan meslektaşlarım tarafından çok tartışılmış hatta eleştirilmiştir, çünkü deneysel bakış açısıyla bakıldığında onların duyguları, bunun son derece anlamsız bir cümle olduğu şeklindedir. Fakat benim için bu yaşayan bir tecrübeyi tanımlar, çünkü işimle ilişkimi nasıl algıladığımı tam manasıyla söyler. Benim işim benden habersizce benim içimde yer alır." (1979:3) Birisi Lévi-Strauss'un kendi düşüncesini mitle karşılaştırmaması gerektiğini söyleyebilir ve birisi de: Lévi-Strauss'un *The Raw and the Cooked* hakkındaki "Mitler üzerine yazılmış bu kitabın kendisi bir mittir." (1969:6) şeklindeki utanmaz yorumunu hatırlatmak için zorlanabilirdi ki; bu düşünce, Lévi-Strauss'un "Oedipus mitlerinin kaydedilen versiyonlarının arasında önceki ya da görünüşte daha otantik versiyonları da eşit düzeyde içerilmelidir" (1955:435) şeklindeki Freudcu okuma ve Oedipus yorumu tartışmasıyla son derece uyumludur.

Bu araştırma, Lévi-Strauss ya da Propp metodolojilerinin gelişmiş tartışmasını yapmayı amaçlamaz (Konuya küçük bir giriş yapmak amacıyla Lévi-Strauss'un mit üzerine yazdığı hacimli yazılarına ve onların eleştirileri için Lapointe and Lapointe [1977] bakınız. Propp için Breymayer 1972, Liberman 1984, and Ziel 1995 bakınız.) Amaç sadece mitteki ikili karşıtlık sorununu düşündürmektir. Haydi tartışmanın hatırına, mitlerde ikili karşıtlığın masallardakine oranla daha açık bir şekilde ortaya çıktığını ve "masalların mitlerdekinden daha zayıf karşıtlıklar üzerine yapılandırıldıklarını" varsayalım.

1955 yılında JAF'daki makalesinde Lévi-Strauss "yapısal analiz" versiyonunu göstermek için hangi anlatıyı seçer? Oedipus hikâyesini seçer. Çünkü Lévi-Strauss bir antropologdur, halkbilimci değil, açıkça mit, efsane ve masalın standart tür tanımları arasındaki farklılıkların yani, bu üç türün herbirini önemli çalışmalarında birbirinden ayırmaya adanmış Grimm kardeşlerin zamanından beri neredeyse iki yüzyıldır gözlemlenen ayrımların farkında değildir (Tanımlar için bkz. Bascom 1965 and Bodker 1965). Şu kadarını söylemek yeter ki, eğer mit "dünyanın ve insanlığın bugünkü şekline nasıl geldiğini açıklayan kutsal bir anlatıysa" şu tamamen kesindir ki Oedipus hikâyesi bir mit değildir. Halkbilimcilerin çok iyi bildiği gibi, bu hikâye gerçekte, Aarne-Thompson masal tiplerinin 931 numarasına kayıtlı standart bir masalıdır. (Bu numara Aarne'nin 1910'da yayınlanan orijinal *Verzeichnis der Märchentypen* FFC 3'den alınmıştır.) Bu yüzden Lévi-Strauss'un da tıpkı Propp gibi, "mit" analizlerine masalla başladığı ortaya çıkıyor! Aynı makalede Zunilerin ortaya çıkışlarını anlatan gerçek bir mitem sonra, "Amerikan mitolojisinin (yerli düzenbaz"ı hakkında konuşur ve "Star Husband", "Lodge-Boy and Thrown-Away"den bahsederek Plainlerin mitolojisine gönderme yaparak devam eder (1955:440). Fakat bu son hatırlatmaların hepsi mit değil, masalıdır. En azından Lévi-Strauss tutarlıydı, yanlış bir şekilde olsa da. *Mythologiques* dizisinin üçüncü cildi olan *In The Origin of Table Manners*'da iki bölümlük bir yeri Stith Thompson'un klasik çalışması "The Star Husband Tale" (Yıldız Koca Masalı) (Alan Dundes'in vurgusu)'nu okumuş olmasına rağmen "Star Husband" (1979: 199-272) mitine ayırmıştır. Hiçbir ciddi halkbilimci, Star Husband hikâyesini bir mit olarak etiketlemez, fakat tekrar söyleyelim ki Lévi-Strauss bir halkbilimci değildir. Bu arada Lévi-Strauss, Stith Thompson'u

“ünlü bir mitolojici” olarak tanımlar. (1979:19) (tekrar Alan Dundes’in vurgusu) Gerçek şudur ki; Stith Thompson sevgili masallarına odaklanmayı tercih ederek mit hakkında çok az şey yazmıştır! Birisi, eğer Lévi-Strauss Star Husband gibi masalları “mitler” olarak adlandırmakta ısrar ettiyse, bir masal uzmanı olan Stith Thompson’ı “mitolojist” ya da “mitolog” olarak yeniden sınıflandırmasında doğrulandığını kanıtlayabilir (1979:199-272).

Peki ya Lévi-Strauss’un açılış konuşmasında bahsettiği Asdiwal hikâyesi (dikkatli bir şekilde “macera hikâyesi” olarak adlandırılmıştı) neydi? Bu da bir mit değildir. Eğer, Tsimshianlar tarafından tarihsel olarak “doğru” olduğuna inanılıyorsa, bir efsane olurdu. Eğer inanılmazsa, masal olurdu, kurgusal bir anlatının, Cinderella ya da Little Red Riding Hood gibi Batı masallarından daha tarihsel olduğuna inanılmaz. Asdiwal macera hikâyesinde dünyanın ve insanlığın bugünkü şekline nasıl geldiği hiçbir şekilde anlatılmaz. Bu folklor standartlarına göre bir mit değildir.

Peki ya dört ciltlik Mythologiques’deki ve daha sonraki dizilerdeki metinler, yüzlerce metin? (1988, 1995) Hepsi mit miydi? İlk olarak Lévi-Strauss’un (keyfi olarak) M1 (anahtar mit) olarak etiketlendirdiği “bird-nester”in Bororo versiyonu olan “The Macaws and Their Nest” tartışıldı. Fakat bu anlatı terimin bütün yönleriyle mit değildir. Bu açıkça bir masaldır! Bu, Lévi Strauss’un Mythologiques’de bazı mitleri çözümlediği anlamına gelmez. Buradaki önemli nokta mit ve masalı ayırım yapmadan analiz etmesidir.

Oedipus, Asdiwal ve Bird-nester anlatıları mitemden daha çok masalsa, Lévi-Strauss’a Propp’a yönelttiği aynı soruyu yöneltebiliriz: Eğer, masallar mitemden daha zayıf karşıtlıklar üzerine yapılıyorysa, Lévi-Strauss niçin ikili karşıtlık teorisini açıklamak için mitemden daha çok masalları seçti? Ba-

na kalırsa Lévi-Strauss kendi tuzağına düştü! Açıkçası cevap, ikili karşıtlığın masalarda olduğu gibi mitemde de güçlü olduğudur. Bu noktada Lévi-Strauss’un anlaşılır Asdiwal çözümlemesi, mükemmel bir konudur. Gerçek şudur ki; pek çok antropolog gibi Lévi-Strauss’un mit ve masal arasındaki farkları bilmemesi bir etmen olmamalıdır. Çoğu antropolog masal ve efsaneler hakkında tartışırken yanlış bir şekilde mit terimini kullanırlar. Antropologların ve halk anlatı türleriyle ilgilenenlerin, mit ve masal arasındaki farkları görmezden gelme rezaleti, Lévi-Strauss’un Mythologiques’i ve mit üzerine çalışan diğer antropolog ve sosyologların çalışmalarına karşı yazılan bir yığın eleştiriye rağmen açıklanabilirdi. (cf. Thomas et al. 1976; Carroll 1978, and Mandelbaum 1987), Hiç kimse Lévi-Strauss’un mitemden daha çok masalları çözümlediğini fark etmiş görünmez. Spesifik olarak Propp ile Lévi-Strauss arasındaki tartışma üzerine yorumlar yapmış olan eleştirilerde bile (e.g., Bravo 1972, de Meijer 1970, Janovic 1975) bu konudan bahsedilmemiştir.

Eğer Lévi-Strauss, mitemden daha fazla masalları çözümlediyse, “mitik düşüncenin daima karşıtlıkların farkındalığından ilerleyen arabuluculağa doğru işlediğini” ve “mitin amacının çelişkilerin üstesinden gelebilmenin mantıksal bir modelini sağlamak” olduğu şeklinde belirttiği nosyonlarına ne oldu? Açıkça, bu nosyonun düzeltilmeye, hatta bundan daha da fazlasına ihtiyacı var.

Birisi çıkıp, ikili karşıtlığın evrensel olduğunu ispat edebilir. Muhtemelen, bütün insan toplumları, geçmişte ve günümüzde, “kadın ve erkek”, “yaşam ve ölüm”, “gündüz ve gece” (veya aydınlık ve karanlık) arasında bazı ayırımlar yapmışlardır. Kuşkusuz, halkbilimi türleri içinde mit ve masallardan daha fazla ikili karşıtlıklar bulabiliriz. Mesela atasözlerini alalım. Bazı atasözlerinin konuları ve yorumları karşıtlık içerisinden

dedir: “Birleşirsek kalkarız, ayrılırsak düşeriz” (birleşmeye karşı ayrılmak; kalkmaya karşı düşmek); “Murat insandan, takdir Tanrı’dan” (İnsana karşı Tanrı, murada karşı takdir); “İşe son alınan, ilk kovulur” (sona karşı ilk, işe alınmaya karşı kovulma) (Dundes 1975). Aynı tür ikili karşıtlıklar geleneksel bilmeceelerde de ortaya çıkar. (Georges and Dundes 1963). İkili karşıtlıklar içeren bilmece örnekleri:

Engelibeyim, düzüm
Yaşım, kuruyum,
Makamım alçakta, adım yukardadır.(1)
Kralım benim adaletli efendim
Herkes beni kullansa da odur benim sahibim. (anayol)

Bir ev kadar büyüğüm,
Bir fare kadar küçüğüm,
Safra gibi acıyım,
Ama yine de tatlıyım. (Pekan cevizinin ağacı ve meyvesi)

Peki ya beddualar? Açık bir biçimde ikili karşıtlıklara dayanan geleneksel Yahudi-Amerikan bedduaları bulunmaktadır:

Aynı anda hem tetanos hem de deniz tutması olası.(2)

At gibi ye, kuş gibi pisle.

Yukarıda verilen atasözü (bilmece, beddua) örneklerinin “çelişkilerin üstesinden gelmeye yarayan mantıksal bir model” olarak hizmet ettiklerini söyleyebilir miyiz?

İkili karşıtlık eğer evrensel, veya mit, masal, atasözü, bilmece ve beddua gibi çeşitli halkbilimi türlerini kapsıyorsa, nasıl mitin doğasını tanımlamak için kullanılabilir? Bu, mitte ikili karşıtlıkların bulunabileceğini reddetmek anlamına gelmez. Kritik nokta, hiç bir şekilde mite özgü ikili karşıtlığın olmadığıdır. Eğer böyleyse, Lévi-Strauss’un mitin doğası hakkında özellikle çok az kıymetli şeyler söyleyerek “mit” çözümlenmesinde izole ettiği neydi? Dürüst olmak gerekirse,

Lévi-Strauss aslında -mitten daha çok- insan düşüncesinin doğasıyla ilgilenmişti. Belki, ayırıcı özellik olarak ikili karşıtlığın miti sınırlamaması önemli değil. Aksine, eğer ikili karşıtlık düşüncesi genel insan zihni özelliğiye, bu hiçbir değer ifade etmez. Ancak, mit olarak tanımlanan anlatılarda ikili karşıtlık varmış gibi yapamayız. Lévi-Strauss sıklıkla Aarne-Thompson’un masal tipleri numaralarından (1995:181) bahsetmesine rağmen, gerçek şu ki, “mit, masal, efsane” tür kategorilerinin bulunduğu temel bölümlerin çoğunu görmezden gelir. Halkbilimsel üstünlük sağlayan noktadan bakıldığında, bu, mit ve masal arasındaki farkı bile bilmeden, tanımdan mitoloji bilimine tanıtım niteliğinde dört sayılık (artı iki sayılık sonuç) kitap yazma kibirliliğinin doruğudur!

Son olarak, okura halkbiliminde ikili karşıtlığın varlığının hiç de yeni bir fikir olmadığını hatırlatmak zorundayız. Axel Olrik’in epik yasalarından birinde, Karşıtlık yasasıyla Das Gesetz des Gesatzes’le yirminci yüzyılın ilk on yılında buna benzer bir şey önermişti. “Bu temel karşıtlık epik kompozisyonun önemli bir kuralıdır: Genç ve yaşlı, büyük ve küçük, insan ve canavar, iyi ve kötü.” (Olrik 1965: 135; cf. 1992:50). Üstelik, bu prensip daha sonra diğer bir Danimarkalı halkbilimci Bengt Holbek’in Danimarka masalları için önerdiği üç boyutlu dizisel modelinde: Alçağa karşı yüksek, gence karşı yaşlı ve erkeğe karşı kadın olarak güzel bir şekilde betimlenmiştir. (Holbek 1987:453). Bu kavramsal model Elli Kongas Maranda’dan ödünç alınmıştır. (Maranda and Maranda 1971:23). Tekerlek belki yeniden icat edilmiştir, ancak tamamen daireden gelmektedir, çünkü Maranda, Lévi-Strauss’tan başka hiç kimse-den esinlenemezdi!

Propp ve Lévi-Strauss arasındaki tartışmayı genişletmek bir çeşit akademik ikili karşıtlık meydana getirir. Biz bu makalenin yapıcı bir arabuluculuk şekli olarak anlaşılacağına inanıyoruz.

NOTLAR

(1) Highway İngilizce anayol anlamına gelmektedir. "Makamım alçakta adım yukarıdadır" ifadesiyle kastedilmek istenilen Highway (anayol)'in başındaki high (yüksek) kelimesidir. (Ç.N.)

(2) Tetanos çene kilitlenmesine neden olur. Deniz tutması olan biri midesi bulandığından kusma ihtiyacı hisseder. Bir kişi hem deniz tutması hem de tetanos olduğunda çenesi kilitlendiğinden kusamaz. Burada, bu iki karşıt durum bir araya getirilerek beddua oluşturulmuştur. (Ç.N.)

KAYNAKÇA

Bascom, William. 1965. The Forms of Folklore: Prose Narratives. *Journal of American Folklore* 78:3-20.

Bodker, Laurits. 1965. Folk Literature (Germanic). Copenhagen: Rosenkilde and Bagger.

Bravo, Gian Luigi. 1972. Propp e la morfologia della fiaba. In *Folklore e Antropologia*, ed. Alberto Mario Cirese. Palermo: Palumbo Editore. Pp. 43-77. Bremond, Claude and Jean Verrier. 1982. Afanassiev et Propp. *Litterature* 45 (février):61-78.

Breymayer, Reinhard. 1972. Vladimir Jakovlevic Propp (1895-1970)-Leben, Wirken und Bedeutung. *Linguistica Biblica* 15:36-66. Cardigos, Isabel. 1996. In and Out of Enchantment: Blood Symbolism and Gender in Portuguese Fairytales. *FF Communications* No. 260. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.

Carroll, Michael P. 1978. Lévi-Strauss on the Oedipus Myth: A Reconsideration. *American Anthropologist* 80:805-814.

Chang, M. Joseph. 1984. Jung and Lévi-Strauss: Whose Unconscious? *Mankind Quarterly* 25:101-114.

Champagne, Roland A. 1992. *The Structuralists on Myth: An Introduction*. New York: Garland.

Chistov, Krill. 1986. V.Ya. Propp-Legend and Fact *International Folklore Review* 4:815.

De Meijer, Pieter. 1970. Eenvoudige Vertelstructuren: Propp en Lévi-Strauss. *Forum der Letteren* 11:145-159.

. 1982. Propp in Italy. *Russian Literature* 12:1-10.

Dundes, Alan. 1975. On the Structure of the Proverb. *Proverbium* 25:961-973. Georges, Robert A., and Alan Dundes. 1963. Toward A Structural Definition of the Riddle. *Journal of American Folklore* 76:111-118. Holbek, Bengt. 1987. Interpretation of Fairy Tales. *FF Communications* No. 239. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica.

Jakobson, Roman. 1945. On Russian Fairy Tales. In *Russian Fairy Tales*. New York: Pantheon. Pp. 631-656.

Janovic, Clara Strada. 1975. Introduzione. Vladimir Ja. Propp, *Edipo alla Luce del Folklore*. Torino: Giulio Einaudi editore. Pp. vii-xviii. Translated into English in *Russian Literature* 12 (1982), 45-55.

Jung, C.G. 1963. The Psychology of the Child Archetype. In C.G. Jung and C. Kerényi, *Essays on a Science of Mythology*. New York: Harper & Row. Pp. 70-100. Lapointe, Francois H. And Claire C. Lapointe. 1977. Claude Lévi-Strauss and His

Critics: An International Bibliography of Criticism (1950-1976). New York: Garland. Lévi-Strauss, Claude. 1955. The Structural Study of Myth. *Journal of American Folklore* 68:428-444.

. 1959. La Geste d'Asdiwal. *Annuaire, 1958-1959, Ecole pratique des hautes études (Paris)*, Pp. 3-43.

. 1960. L'Analyse morphologique des contes russes. *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics* 3:122-149.

. 1969. *The Raw and the Cooked, Introduction to a Science of Mythology*, Vol.1. New York: Harper & Row.

. 1973. *From Honey to Ashes, Introduction to a Science of Mythology*, Vol. 1. New York: Harper & Row.

. 1978. *Myth and Meaning*. New York: Schocken Books.. 1979. *The Origin of Table Manners, Introduction to a Science of Mythology*, vol. 3. New York: Harper & Row.

. 1981. *The Naked Man, Introduction to a Science of Mythology*, Vol. 4. New York Harper & Row.

. 1988. *The Jealous Potter*. Chicago: University of Chicago Press. 1995. *The Story of Lynx*. Chicago: University of Chicago Press.

Lieberman, Anatoly. 1984. Introduction. Vladimir Propp, *Theory and History of Folklore*, Minneapolis: University of Minnesota Press. Pp. ix-lxxxii. Mandelbaum, David G. 1987. *Myths and Myth Maker: Some Anthropological Appraisals of the Mythological Studies of Lévi-Strauss*. *Ethnology* 26:31-36. Maranda, Elli Kongds, and Pierre Maranda. 1971. *Structural Models in Folklore and Transformational Essays*. The Hague: Mouton.

Messer, Ron. 1986. The Unconscious Mind: Do Jung and Lévi-Strauss Agree? *Journal of the Anthropological Society of Oxford* 17:1-26. Mosko, Mark S. 1991. The Canonic Formula of Myth and Non-Myth. *American Ethnologist* 18:126-151.

Olrik, Axel. 1965. Epic Laws of Folk Narrative. In *The Study of Folklore*, ed. Alan Dundes. Englewood Cliffs: Prentice-Hall. Pp. 129-141.

. 1992. *Principles for Oral Narrative Research*. Bloomington: Indiana University Press.

Propp, Vladimir. 1966. *Morfologia delta Fiaba, con un intervento di Claude LéviStrauss e una replica dell'autore*. Torino: Giulio Einaudi Editore.. 1968. *Morphology of the Folktale*. Austin: University of Texas Press.. 1984. *Theory and History of Folklore*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Thomas, L.L.,J.Z. Kronenfeld, and D.B. Kronenfeld. 1976. *Asdiwal Crumbles: A Critique of Lévi-Straussian Myth Analysis*. *American Ethnologist* 3:147-173. Thompson, Stith. 1965. *The Star Husband Tale*. In *The Study of Folklore*, ed. Alan

Dundes. Englewood Cliffs: Prentice-Hall. Pp. 424-474. Ziel, Wulfhild. 1995. *Bibliographien zu 'Slawischfolkloristisches Schritgut' aus Vorlesungsrepertoire von Vladimir Propp...* Frankfurt am Main: P. Lang.